

18. Щербина А.О. Ответственность за нарушение правил охраны труда / А.О. Щербина // Советская юстиция. – 1968. – № 13. – С. 17–19.

19. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – Київ, 2002. – 634 с.

20. Землюков С.В. Возможность причинения вреда – признак преступления / С.В. Землюков // Правовые вопросы борьбы с преступностью на современном этапе. – Томск, 1989. – С. 18–19.

СИБАЛЬ О. Б.,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

УДК 343.223 (477)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВОМІРНОГО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЖИТТЮ ТА ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ ПІД ЧАС ЗАЙНЯТТЯ СПОРТОМ

У статті з'ясовуються підстави виключення кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом. Обґрунтовано приналежність цієї поведінки до обставин, що виключають злочинність діяння.

Ключові слова: життя та здоров'я особи, зайняття спортом, обставини, що виключають злочинність діяння.

В статье определяются основания исключения уголовной ответственности за причинение вреда жизни и здоровью лица при занятии спортом. Обоснована принадлежность этого поведения к обстоятельствам, исключающим преступность деяния.

Ключевые слова: жизнь и здоровье лица, занятие спортом, обстоятельства, исключающие преступность деяния.

The article explains the place of legitimate harm to life and health of a person during sports activities in the system of valid defences. The author grounded affiliation of this behaviour to lawful justification defences.

Key words: life and health, sports, valid defence, lawful justification.

Вступ. Питання кримінально-правової оцінки заподіяння одним спортсменом шкоди життю чи здоров'ю іншого під час змагань із деяких ігрових та контактних видів спорту (наприклад, боксу, карате, футболу, хокею та ін.) неодноразово піднімалось як у засобах масової інформації [1; 2; 3], так і в спеціальній юридичній літературі [4; 5; 6]. А відсутність у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) норм щодо кримінально-правової природи цих діянь та мовчазна реакція правозастосовних органів на їх вчинення лише посилюють актуальність вказаної проблематики.

Значний внесок у розробку питань кримінально-правової кваліфікації заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом здійснено в працях багатьох українських та іноземних вчених, а саме: М.В. Анчукової, Ю.В. Бауліна, С.В. Безручка,

М.О. Беляєва, О.В. Бобильова, М.С. Грінберга, П.А. Дубовця, М.Д. Дурманова, О.М. Ігнатова, С.Г. Келіної, І.Д. Козочкіна, А.М. Красікова, Н.Ф. Кузнєцової, А.В. Наумова, Т.Ю. Орешкіної, А.А. Піонтковського, В.В. Сташиса, Ю.М. Ткачевського, І.М. Тяжкової, М.І. Хавронока, М.Д. Шаргородського та ін.

Проблеми кримінально-правової оцінки заподіяння шкоди під час зайняття спортом виступали самостійним предметом дослідження в дисертаціях В.Г. Івшіна («Уголовно-правовые и криминологические проблемы охраны жизни и здоровья лиц, занимающихся физической культурой и спортом» (Свердловськ, 1987 р.)), О.А. Скворцова («Уголовно-правовая оценка причинения вреда жизни или здоровью при занятиях спортом» (Саратов, 2005 р.)) та В.В. Сараєва («Уголовно-правовая охрана современного профессионального спорта в России» (Омськ, 2010 р.)).

Більшість згаданих науковців вважає, що завдання шкоди життю чи здоров'ю особи під час зайняття спортом із дотриманням визначених умов не є злочином і не повинно тягти кримінальну відповідальність. Однак їх праці не містять обґрунтування того, норми якого із кримінально-правових інститутів необхідно застосовувати до врегулювання випадків правомірного заподіяння шкоди під час спортивних заходів.

Постановка завдання. Із цих міркувань мета статті – з'ясувати місце правомірного заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи в системі обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

Результати дослідження. У науковій літературі відстоюється точка зору, що підставою для непритягнення спортсменів до кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи під час зайняття спортом є відсутність у їх діяннях складу злочину.

Так, М.Д. Дурманов вважав, якщо тілесне ушкодження було завдано при дотриманні встановлених для певного виду спорту обов'язкових правил, діянню не утворює об'єктивної сторони злочину [7, с. 158]. Схожу точку зору займає Ю.М. Ткачевський, уточнюючи, що за таких обставин відсутня протиправність як ознака діянню в об'єктивній стороні злочину [8, с. 153–154].

Інші вчені пов'язують виключення кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди під час зайняття спортом із відсутністю вини. Так, за твердженням М. Д. Шаргородського, основою некараності у цьому випадку може виступати дозволеність законом певних видів спорту, і якщо особа, яка нанесла ушкодження, дотримувалась існуючих спортивних правил, результат, що настав, є випадковим [9, с. 370 – 371]. Аналогічну точку зору відстоює М.С. Грінберг, на думку якого, ситуація заподіяння шкоди під час зайняття спортом найбільшою мірою відповідає звичайній конструкції казусу, що виключає відповідальність за об'єктивно-випадковий результат [10, с. 26]. Хоча в результаті таких дій настають шкідливі наслідки, – пише з цього приводу Є.В. Безручко, – у спортсмена відсутній умисел на порушення спортивних правил і завдання шкоди, і його дії не можуть бути визнані ні суспільно небезпечними, ні протиправними [11, с. 152–153].

Цікаво, що саме цей підхід знайшов відображення у вітчизняній правозастосовчій практиці. Наприклад, 1 листопада 2008 р. у м. Кременчуці Полтавської області під час відкритого чемпіонату ДЮСШ № 2 з тхеквондо (ВТФ) після нанесеного суперником удару ногою в голову помер тринадцятирічний спортсмен Ярослав Ясько. Результати судово-медичної експертизи показали: смерть настала внаслідок крововиливу в мозок і черепно-мозкової травми. За твердженням рефері змагань, технічний прийом, що спричинив ці наслідки, виконувався з дотриманням спортивних правил [1].

03.11.2008 р. за цим фактом СВ СУ ГУМВС України в Полтавській області було порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 119 КК України. Після проведення слідчих дій постановою цього ж органу від 24.12.2008 р. вказану справу було закрито. В описово-мотивувальній частині зазначалося, що спортсмен, який завдав удару, не міг усвідомлювати суспільну небезпеку свого діянню, не передбачав можливості настання суспільно-небезпечних наслідків і за обставинами справи не повинен був та не міг їх передбачити. Враховуючи цю обставину, слідство прийшло до висновку, що в його діях відсутній склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 119 КК України, а тому справа підлягає закриттю [12].

Як бачимо, підстава для такого процесуального рішення вбачалася у відсутності вини, а, як наслідок, суб'єктивної сторони злочину. Проте, на наш погляд, висловлена в науковій

літературі та підтримана на практиці позиція щодо відсутності при завданні шкоди в умовах зайняття спортом складу злочину видається сумнівною. Для обґрунтування власної точки зору проаналізуємо вищенаведену практичну ситуацію.

Припустимо, що спортсмен, діяння якого підлягає кваліфікації, досяг віку притягнення до кримінальної відповідальності, є осудним, а отже може виступати потенційним суб'єктом злочину. Фактичне заподіяння шкоди життю особи свідчить про посягання на охоронювані кримінальним законом відносини (цінності, блага), тобто на відповідний об'єкт злочину.

Вбачаються, на наш погляд, у вчиненому й ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України: суспільно-небезпечне діяння, що проявляється у формі нанесення зі значною силою удару ногою в голову; суспільно-небезпечні наслідки (первинний – тяжке тілесне ушкодження (за ознакою небезпечності для життя в момент заподіяння) і похідний – смерть спортсмена); та причиновий зв'язок, що передбачає встановлення факту настання травми, що потягла смерть потерпілого, унаслідок застосування спортивного прийому.

Ці міркування підтверджуються висновком судово-медичної експертизи № 997/1 від 03.12.2008 р. у вказаній справі. Цим актом встановлено, зокрема, таке: при судово-медичному дослідженні трупа спортсмена виявлено тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, що викликала крововиливи під м'яку мозкову оболонку і в речовину головного мозку, крововиливу в м'які покрови голови зі сторони їх внутрішньої поверхні, кровопідтіка на обличчі, садни нижньої губи, які за ступенем тяжкості, застосовуючи до живої особи, відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, що небезпечні для життя в момент їх спричинення; тілесні ушкодження утворились від дії тупих предметів, котрими можуть бути як рука, стиснута в кулак, так і нога людини; між отриманими тілесними ушкодженнями і настанням смерті спортсмена існує прямий причиновий зв'язок [12].

Цілеспрямований характер поведінки спортсмена (мета досягнення перемоги над суперником шляхом насильницького впливу на його фізичну цілісність) та кількість нанесених ударів (відповідно до висновку судово-медичної експертизи їх було не менше трьох) свідчать про умисну форму вини в ставленні до тяжких тілесних ушкоджень: він усвідомлює суспільно-небезпечний характер застосовуваного спортивного прийому, передбачає заподіяння ним шкоди здоров'ю суперника й бажає (або свідомо припускає) досягнення саме такого результату. Ставлення до смерті потерпілого внаслідок цих ушкоджень, як видається, проявляється у формі необережності у виді злочинної самовпевненості: винний спортсмен передбачає можливість настання похідного наслідку в результаті первинного, але легковажно розраховує, що потерпілий, наприклад, використає прийоми самострахування й уникне заподіяння шкоди.

Викладене, таким чином, дозволяє зробити висновок, що під час заподіяння шкоди в умовах зайняття спортом діяння формально містить усі ознаки складу злочину і не супроводжується наявністю обставини, яка б виключала хоча б один із його елементів.

З'ясування потребує також питання про можливість обґрунтування правомірності заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи під час спортивних заходів з огляду на відсутність кримінально-правової заборони на вчинення цих діянь. Незважаючи на те, що чинний КК України не містить спеціальних норм, які встановлювали б відповідальність за умисне або необережне заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи під час зайняття спортом, у ньому закріплені відповідні загальні кримінально-правові норми, передбачені ст. ст. 115, 119, 121, 122, 125, 128 Розділу II Особливої частини «Злочини проти життя та здоров'я особи». Тому, враховуючи попередній висновок про те, що у вчиненому в умовах зайняття спортом діянні, яке потягло завдання шкоди життю чи здоров'ю особи, формально міститься склад злочину, вважаємо недоречним вести мову про відсутність кримінально-правових норм, які потенційно можуть бути порушені внаслідок його вчинення.

Викладене зумовлює необхідність з'ясування можливості віднесення правомірного завдання шкоди в умовах зайняття спортом до групи діянь, що формально відповідають ознакам певного складу злочину, але за своїм змістом або взагалі позбавлені суспільної небезпечності (наприклад, аморальний проступок), або досягли лише такого її ступеню, який характерний не для злочину, а для іншого правопорушення, наприклад, адміністративного

чи дисциплінарного. Для позначення таких вчинків КК України передбачає інститут малозначності діяння (ч. 2 ст. 11).

Незважаючи на законодавчу оцінку малозначності діяння, усе ж видається, що заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи в умовах зайняття спортом зберігає характер суспільної небезпеки. Таке твердження ґрунтується на положеннях ст. 3 Конституції України, відповідно до якої **людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю**. Як наслідок, фактичне заподіяння шкоди таким охоронюваним основним законом держави соціальним благам, як життя і здоров'я людини, однозначно свідчить про істотність завданої шкоди, а отже, і про підвищений ступінь суспільної небезпечності не лише для окремих осіб, а і для всього суспільства загалом. Саме тому вказані діяння не можуть вважатись малозначними з точки зору кримінального права і на цій підставі не тягти кримінальної відповідальності.

Відомі вчені-теоретики кримінального права (Ю.В. Баулін [13, с. 42, 47; 14, с. 59–68], А.М. Красіков [15, с. 101–107], М.І. Хавронюк [16, с. 285], М.Д. Шаргородський [9, с. 369–371]) пропонують розглядати заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом у межах кримінально-правового інституту обставин, що виключають злочинність діяння. Однак праці вказаних авторів не містять обґрунтування родової приналежності фактів спортивного травматизму до зазначених обставин і зводяться до характеристики умов правомірності завдання шкоди під час спортивних заходів та кримінально-правових наслідків їх недотримання.

Зрозуміло, що віднесення заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи під час зайняття спортом до обставин, що виключають злочинність діяння, буде обґрунтованим лише за умови встановлення відповідності між ознаками досліджуваних понять. Із цих міркувань, не вдаючись у надмірну теоретичну деталізацію та опис існуючої в науковій літературі дискусії, на підставі аналізу низки монографічних джерел [13; 17; 18; 19; 20; 21; 22], вважаємо за доцільне виокремити такі ознаки родового поняття обставини, що виключає злочинність діяння: 1) становить сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов (чинників реальної дійсності), що обґрунтовують правомірність заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони; 2) передбачена нормами КК України чи інших нормативно-правових актів; 3) виключає кримінальну протиправність суспільно небезпечного, формально (зовні) схожого зі злочином діяння (подію злочину).

Враховуючи, що видове поняття повинно володіти ознаками родового, спробуємо визначити наявність у заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом ознак обставини, що виключає злочинність діяння.

По-перше, зайняття спортом становить сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов (чинників реальної дійсності), що обґрунтовують правомірність заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи. До їх числа різні науковці [23, с. 19; 15, с. 105–107; 24, с. 85; 6, с. 56–57; 9, с. 370–371; 14, с. 59–68; 25, с. 374] пропонують відносити: дозволеність (легальність) певних видів спорту, дотримання спортивних правил та вимог офіційної організованості спортивних заходів (змагань, тренувань), згоду потерпілого на зайняття спортом, ознаки його суб'єкта, об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єктивного контролю, які, перебуваючи в органічній сукупності в певному місці та в певний час, свідчать про наявність обстановки, яка зумовлює заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи, виступає підставою вчинення такого роду діянь.

По-друге, наявність зайняття спортом як обставини, що виключає злочинність діяння, обумовлюється положеннями законодавства України. Непередбаченість у КК України зайняття спортом як обставини, що виключає злочинність діяння, не є підставою для висновку про неприналежність правомірного заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час спортивних заходів до групи досліджуваних обставин. Правомірність цих діянь обумовлюється положеннями інших актів національного законодавства, а саме: Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. (закріплює право на зайняття спортом та вимоги офіційної організованості спортивних заходів); «Реєстру визнаних видів спорту в Україні», затвердженого наказом Державної служби молоді та спорту України від 14.02.2012 р. (містить перелік видів спорту, зайняття якими є дозволеним на території України); затверджених у встановленому порядку положень (регламентів) спортивних змагань та офіційних

правил із видів спорту (визначають умови проведення спортивних заходів та допустимі прийоми спортивної поведінки), а також нормами інших підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують порядок зайняття спортом.

По-третє, зайняття спортом виключає кримінальну протиправність суспільно небезпечного, формально (зовні) схожого зі злочином діяння. На відсутність кримінальної протиправності заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом при дотриманні відповідних умов правомірності вказують у своїх працях В.В. Сараєв [26, с. 60], О.А. Скворцов [6, с. 62], В.В. Сташис [25, с. 374] та Ю.М. Ткачевський [8, с. 154].

Попередньо нами уже було встановлено, що заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом формально зберігає ознаки складу відповідного злочину та не позбавлене властивості суспільної небезпечності. Водночас у ситуації неможливості обґрунтування правомірності такого роду діянь у межах інших кримінально-правових інститутів, сутнісні властивості обставин, що виключають злочинність діяння, повною мірою відображають специфіку виключення кримінальної протиправності заподіяння шкоди під час спортивних заходів з огляду на відсутність події злочину.

Висновки. З урахуванням результатів проведеного дослідження кримінально-правової природи правомірного заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом варто зробити такі висновки:

– правомірність заподіяння шкоди в умовах зайняття спортом не може бути обґрунтована в межах таких кримінально-правових інститутів, що виключають кримінальну відповідальність, як: відсутність складу злочину, відсутність кримінально-правової заборони на вчинення діяння, малозначність діяння;

– з огляду на встановлену відповідність між ознаками родового поняття обставини, що виключає злочинність діяння, та правомірного заподіяння шкоди під час спортивних заходів, методологічно правильним видається дослідження випадків спричинення шкоди життю чи здоров'ю особи в умовах зайняття спортом в аспекті саме цього інституту кримінального права.

До перспективних напрямів подальших досліджень варто віднести з'ясування особливостей кримінально-правової кваліфікації заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття невизнаними в Україні видами спорту, унаслідок порушення спортивних правил та вимог офіційної організованості спортивного заходу, а також за відсутності згоди потерпілого на зайняття спортом.

Список використаних джерел:

1. Житня І. Юний спортсмен загинув під час чемпіонату з тхеквондо / І. Житня // «Кременчуцька Панорама» 06. 11. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.panorama.pl.ua/doc.php?id=4412>.
2. Салімонович Л. Бій за правилами? Винних у смерті юного рапіриста можуть і не знайти / Л. Салімонович // «Україна молода» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/57/116/0/5175/>.
3. Багнюк А. Парашут не розкрився... / А. Багнюк // «Україна молода» 11. 11. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/53/116/0/1328/>.
4. Івшин В.Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы охраны жизни и здоровья лиц, занимающихся физической культурой и спортом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / В.Г. Івшин. – Свердловск, 1987. – 15 с.
5. Ігнатов А.Н. Спорт и уголовная ответственность / А.Н. Ігнатов // Советская юстиция. – 1989. – № 7. – С. 28–29.
6. Скворцов А.А. Причинение вреда жизни и здоровью при занятиях спортом: проблемы уголовно-правовой квалификации : [монографія] / А.А. Скворцов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 120 с.
7. Советское уголовное право. Особенная часть : [учебник]. – 2-е изд., перераб. и доп. / под. ред. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, Г.А. Кригера. – М. : Издательство Московского университета, 1975. – 472 с.
8. Советское уголовное право. Особенная часть : [учебник] / под ред. Г.А. Кригера, Б.А. Куринова, Ю.М. Ткачевского. – М. : Издательство Московского университета, 1982. – 472 с.

9. Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья : [монография] / М.Д. Шаргородский. – М. : Юридическое издательство МЮ СССР, 1947. – 511 с.
10. Гринберг М.С. Проблема производственного риска в уголовном праве : [монография] / М.С. Гринберг. – М. : Госюриздат, 1963. – 132 с.
11. Безручко Е.В. Уголовная ответственность за причинение вреда здоровью человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.В. Безручко. – Ростов-на-Дону, 2001. – 203 с.
12. Постанова СВ СУ ГУМВС України у Полтавській області від 24.12.2008 р. про закриття кримінальної справи, порушеної 03.11.2008 р. за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 119 КК України.
13. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключают преступность деяния : [монография] / Ю.В. Баулин. – Х. : Основа, 1991. – 360 с.
14. Баулин Ю.В. Причинение вреда с согласия «потерпевшего» как обстоятельство, исключает преступность деяния : [монография] / Ю.В. Баулин. – Х. : Кроссруд, 2007. – 96 с.
15. Красиков А. Н. Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве : [монография] / А. Н. Красиков. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1976. – 120 с.
16. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія] / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
17. Энциклопедия уголовного права. Т. 7. Обстоятельства, исключают преступность деяния / [В. А. Блинников, С. Ф. Милуков, Э. Ф. Побегайло и др.] ; Под ред. В. Б. Малинина. – СПб. : Издание профессора Малинина, 2007. – 722 с.
18. Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1968. – 648 с.
19. Слуцкий И. И. Обстоятельства, исключают уголовную ответственность : [монография] / И. И. Слуцкий ; отв. ред. М. Д. Шаргородский. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1956. – 118 с.
20. Баулин Ю. В. Основания, исключают преступность деяния : [учебное пособие] / Ю. В. Баулин. – К. : УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. – 48 с.
21. Пархоменко С. В. Деяния, преступность которых исключается в силу социальной полезности и необходимости : [монография] / С. В. Пархоменко. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 267 с.
22. Андрушко П. П. Юридическая природа и значение исполнения приказа и выполнения профессиональных функций в советском уголовном праве : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право» / П. П. Андрушко. – К., 1987. – 24 с.
23. Дубовец П. А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву : [монография] / П. А. Дубовец. – М. : Юридическая литература, 1964. – 160 с.
24. Курс советского уголовного права: Преступления против личности, ее прав. Хозяйственные преступления. В 6-ти томах: Часть особенная. Т. 5 / [Кригер Г. Л., Пионтковский А. А., Ромашкин П. С.] ; Под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Наука, 1971. – 572 с.
25. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2003. – 1196 с.
26. Сараев В. В. Уголовно-правовая охрана современного профессионального спорта в России : [учебное пособие] / В. В. Сараев. – Омск : Издательство Омской академии МВД России, 2010. – 252 с.

